

ÓTESTAMENTUMI MOTÍVUMOK AZ OROSZ VALLÁSOS NÉPI ÉNEKEKBEN ÉS A NÉPI METSZETEKEN

A népi képek Oroszországban (ponyva, lubok) a 17. század második felében jelennek meg és hamarosan nagy népszerűsége tesznek szert. Voltak köztük papír ikonok, de didaktikus – morális tartalmú képek is, amelyek Éva megteremtését, a szép József történetét vagy Józua előtt megjelenő Mihály arkangyalt ábrázoltak. Előfordultak a varázsmese hőseit ábrázoló képek vagy komikus folklór jelenetek is. Történészek tanúskodnak, hogy ezek a képek nem csak az egyszerű emberek házaiban fordultak elő, hanem Alekszej cár, Zsófia lánya, Péter fia szobáit is díszítették.¹

Idővel változott a képek készítésének a módja, megjelenik a rézkarc technikája a 18. század első harmadában, és a 19. század vége felé a kromolitográfiai eljárás is. A legnépszerűbbek a keresztény tematikájú képek voltak.² A 19. század végén adják ki a körülbelül 800 képet tartalmazó gyűjteményt 5 kötetben.³

Miután a népi vallásos énekekkel foglalkozom, és ebből a fordítók segítségével egy kötetnyi fordítást készítettünk, a vallásos témájú karcok érdekelték engem. Abban reménykedtem, hogy újabb motívumokat, részleteket találok bennük, amelyek kiegészítik az énekek motívumait. Hamarosan beláttam, hogy a népi képek, bár más művészeti ághoz tartoznak, megtalálták a keresztény tematika bemutatásához saját témáit, szüzséit és sajátos ábrázolási módot is.

A verbális vallásos folklór kiemeli az emberi kapcsolatokat, konfliktusokat, amelyek kifejezik az ember meditálását, saját tetteinek őszinte megbánását az Isten színe előtt. Talán a legkedveltebb témája az énekeknek az Istenszülő és a Fia közötti dialógus, valamint az istenes jámbor emberek életútja, vagy egy fiatal zarándoké, akinek nem csak imponáló férfiúi önmegtartóztatása, de az őt elcsábítani próbáló asszony bűnének a megbocsátása is érdekessé teszi a történetét. Az Ótestamentumból is népszerűek Ádám sírása a Mennysország kapuja előtt, Szent József története és sírása, Dávid király Thamar lányának tragikus sorsa.

A népi képek szemléletes ábrázolási módjuk révén egy-egy cselekményt mutatnak be és az azt körülvevő környezetbe ágyazzák be. Rájuk is jellemző a világ szimbólumok által való ábrázolása, és ezáltal a végtelenbe való törekvése. Hiszen a folklór, a szimbólumok gazdag szemantikával rendelkeznek. V.W.

¹ Sitova 1984, 8.

² Voronina 2000, 287.

³ Rovinszkij 1881–1893.

Turner két pólust különböztet meg bennük. Az egyik póluson a szimbólum jelentése erkölcsi és szociális jelentésekkel bővül, a másik, szenzórikus póluson, kívánságok és érzelmek koncentrációjával.⁴

A vallási énekekben a felső világ, az élet princípiumának, az Isten felé való törekvésnek, az Ég küldötteinek bemutatásával fejeződik ki. Így a három Jeruzsálemi koporsóról szóló énekekben:

„A Szent Szűz fölött kivirágoztak virágok,
A virágokon mennyországi madarak ülnek,
Arkangyali énekeket énekelnek.
Az Aranyszájú János fölött angyalok énekelnek,
A Jézus Krisztus fölött gyertyák tündökölnek.”⁵

Az orosz felfogás szerint, a templomban, az ikon előtt nem „gyújtják” meg a gyertyát, mint máshol világítás céljából. A templomi gyertya nem ég (gorit), hanem „teplitszja”, vagyis fényt és meleget sugároz.

A népi képeken is találjuk az Istenszülőt és a Fiát, mint Pantokratort. Ezeken a képeken kis alakban a híres kolostorok alapítóinak alakjai, vagy Ádám és Éva a paradicsomban láthatók (1. kép).

A Lubok című albumban egy figyelemre méltó fametszetet találtam a Szentháromság megjelenéséről Alekszandr Szvirszkij előtt, aki 1448 és 1533 között élt és a Szvirj folyón híres kolostort alapított. Megjegyzem, hogy a tatárok fölött aratott első győzelem (1380-ban) utáni 15. században vagy száz kolostor létesült.

Ezen a képen a szerzetes térden állva imádkozik, botjára támaszkodik, a szája nyitva van. Három angyal képében jelenik meg előtte a Szentháromság, az ábrázolása hangsúlyozottan reális. A kunyhó mögött az erdő szokatlan alakú fákból áll, a törzsük egyenes, ágak nélkül, a koronájuk fent emlékeztetnek az olasz *pine*a fák koronáira. Így nem zavarják az alattuk zajló történet bemutatását. A fák között sötétség van, ami utalhat a napkelte előtti órákra. Vagyis a szerzetes imádkozhatott egész éjszaka, így látta meg a Szentháromságot, amelynek a fénye bevonja az imádkozó alakját (2. kép).

Silina Alla szerint a kép a 17. század végén vagy a 18. század elején készülhetett. 1731-ben a nyomtatványt elkobozták a pénzverde munkásától, Grigorij Csornijtől, aki Moszkvában Szpasszkij hídon árulta a képeket. A kutatók a szent Szinódus archívumában bukkantak rá erre a képre.⁶

Alekszandr Szvirszkij, a kép tanúsága szerint, mint Szerгий Radonyezsszkij, a 14. században Oroszországon elterjedt iszichazmus híve volt. A remete élet, az Isten aszkétikus szolgálata, a hallgatás fogadalma, meditációk, az „okos ima” a szerzetesek hite szerint, méltóvá tette őket a Táborhegyi fény meglátására, amelyet az Úr Szineváltozásakor három tanítványa láthatott.

Az iszichazmus mozgalom a 14. században terjedt el a bizanci görög és sinai szerzetesek között, és a tanait, mint pravoszláv doktrínát, hivatalosan jóvá hagyta 1351-ben az egyházi zsinat. Az iszichásták szerint ésszel az Isten megismerhetetlen, azonban a test és a lélek elmélyült és hosszú felkészítése után, az ember

⁴ Turner 1983, 33.

⁵ Sztihl duhovnyje, 1991, 85.

⁶ Sitova 1984, 9.

megláthatja az Isteni fényt, érintkezhet az Isteni energiákkal, részesülhet az Isten malasztjában.

A fény az Isteni energiákból ered, amelyek áthatják az egész világot, de nem azonosak vele. Ez a világnézet létre hozta a 14–16. századi orosz egyházi művészetet, az ikonosztázt, az egyházi zenét, amelynek azonban, a mai teológusok és egyházi művészet művelői véleménye szerint, elveszett a kulcsa.

Az Alekszándr Szvirszijjal esett csodát ábrázoló metszet természetesen nem kel versenyre Andrej Rubljovnak 1411 körül festett a Szentháromság ikonjával, amelyet a mester, a Radonyezsi Szerгий alapította kolostor (1445) névadó templomába festette. Itt is vízióról van szó, amely mély filozófikus tartalmakat hordoz.

A három angyal hallgatása, a szavak nélkül is egymás megértése, a csend költészete lengi körül az éterian szép alakokat. Az archaikus, még a kotta nélküli egyházi énekek szakértője és megfejtője Valentina Georgijevszkaja, a csendet, a hallgatást az örökkévalóság jelének tartja az egyházi zenében: „apophatikus tündöklő hallgatásnak” nevezi. A vele együtt a Syrin kórust irányító Andrej Kotov, aki szitén azon fáradozik, hogy a még élő népi imádságokat lejegyezze, a régi egyházi zene szellemi tartalmáról beszél. Szerinte a középkori zene szellemisége különbözik a reneszánsz után született zenétől, „az emocionális, lelket érintő, szenvedélyes zenétől.”⁷

A Szentháromság mellett, amelyet a népi vallásos énekek csak megneveznek,⁸ a népi metszeten megjelenik a mennyország ábrázolása is. Az istenes énekekben a mennyország az ember otthona, ahova az ember a földi bolyongásai után hazatér. A keresztény irodalomban, az ikonokon, a folklórban a mennyország úgy jelenik meg mint egy kert, vagy egy város. Mindegyik leírás a Bibliából vagy a hozzá közelálló forrásokból indul: a Bibliai édenkertből (2, 8–3,24) és az Evangélium (Apokalypsis 21, 2–22, 5), és apokrifek Égi Jeruzsálem motívumából.

Egy 17. századi metszeten láthatjuk Éva megteremtését (1. kép). A kép alkotója Vaszlij Korenj 1661-ben jött Moszkvába Beloruszijából. Egy nyolc metszetről álló könyvet adott ki (1692–1696), amely átfogta a világ történetét, a Teremtéstől kezdve a várható világvégéig. A mester egy népszerű olvasmányokra is támaszkodhatott. Népszerű volt egy „Elbeszélés a világ teremtéséről és az ember bűnbeszéséről”, amelyet a „Magyarázó Palejából” és különböző apokrifekből állították össze a középkori írni tudó emberek. Ezt az elbeszélést bevezetésként használták a Szynodikonhoz, ahol a holtakról való megemlékezés fontosságát magyarázták. Már a 17. századtól kezdve illusztrációk jelentek meg különböző Szynodikonokban, amelyek az ikonokat és a templomi festészetet vették alapul. Az onnan vett témák közel álltak az elterjedt eszkatológiai művekhez és hamarosan ponyva jellegű, népi könyvek jellegét öltöttek magukra.

Vaszlij Koreny „Képes Bibliája” jellegében megfelel ennek a népi könyvekre jellemző karakternek, valójában a Borcht – Piscator illusztrált Biblia kiadványai-ból ered.

⁷ Kotov 1999/8

⁸ Kámán Erzsébet: A Szentháromság fogalma az orosz vallásos népi énekekben Kézirat, sajtó alatt.

A népi hagyományra vezethető vissza a teremő Isten ábrázolása is, ahol az Isten egy fiatal szakáll nélküli angyal képében jelenik meg. Ézsaiás prófécija szerint az Istent a Nagy Tanács Angyala képében ábrázolják az orosz egyházi művészetben a 17. században.⁹ De ugyanolyan elterjedt volt az Isten ábrázolása egy idős, szakállas alakban is.¹⁰

V. Koreny az Istent egy fénylő ovális szférába helyezi, ami jellemző volt a holland metszetekkel ellátott Biblia kiadásokra.¹¹ A kutató említést tesz arról is, hogy a metsző mesternek Grigorij nevű társa is volt, akinek a rajzai után dolgozott a metszeteket készítő mester.

Alla Sitova hangsúlyozza Koreny tehetségét és képzelet erejét. A mester ismer- te a kora metszésnek művészetét, használta a technikáját, de a világ látása egyéni volt. A népi naiv rajzokon, mint manapság a gyerek rajzokon egyszerre van a nap és a hold. És ezt látjuk Vaszilij Korin munkáján is.

A másik képen a Krisztus vezeti az Égi seregeit, az angyalokat, a szenteket a Sátán ellen. A Jézus Krisztus szárnyal egy égő mandorla közepén, mint a Teremő Isten az előző képen. A sátánt kígyó képében egy angyal, a kép lenti jobb sarká- ban kulccsal zárja be a feneketlen mélységbe. Nagyon érdekes, hogy az Égi sere- geivel együtt repülnek a madár rajok is. A madármotívum általában nagy szere- pet játszott a népi hiedelemben, rítusokban, művészetben. Az orosz folklórban szerepel két fantasztikus madár: Szirin a Paradicsom, a szépség és boldogság, valamint az igaz élet szimbóluma, és Alkonoszt – a baj, a bánat, a megkísértés, a vész madara (3. kép). Ezeket a tulajdonságokat néha a Szirin madárra is átviszik. Egyes legendák szerint, Szirin tengereken él, magához csalja, elaltatja és megöli a tengerészeket. Így világos a görög szirénekkal való kapcsolata Alkonoszt nevé- ben a görög Alkione mítosza kelt életre, aki a férje halála után tengerbe vetette magát és madárrá változott. Az orosz Alkonoszt neve egy középkori rövidített, összevont és félreértett feliratból származik: „Alkion (van) madár.”¹² Ábrázolá- sukot gyakran látni a paraszt bútorokon és a hímzéseken. Mind a két madárnak fiatal nő arca van.

Irodalom

AVERINCEV Szergej

1982 Raj (Mennyorság). In: *Mify narodov mira*, 2 kötet, Moszkva.

CSERVINSZKAJA Nadel – CSERVINSZKIJ Petr

1996 *Enciklopedicseskij mir Vladimira Dalja*. 1 kötet. Pticy. Rosztov na Donu.

DANILOV Kírsa

1977 *Drevnije rosszizskije sztihotvorenija*. Moszkva.

---

⁹ Hromov 1997, 11.

¹⁰ Ponomarev 1881/ 12

¹¹ Hromov idézi Szakovics A.G.-t, aki Vaszilij Koreny metszett Bibliáról írt.

¹² Cservinszkaja – Cservinszkij 1996, 151.

HROMOV Oleg

1997 „Sztovorenije mira” v russzkoj lubocsnoj tradicii. In: *Zsivaja sztarina* 1997/1, 1–13.

KOTOV Andrej

1999 Interjú Kámán Erzsébettel. In: *Isztina i zszizny* 1999/8

LOTMAN Jurij

1976 *Narodnaja gravjura i folklór v Rosszii XVII – XIX vekov*. Moszkva.

THE Lubok.

1984 *Russian Folk Pictures 17th –19th Century*. Aurora Art Publishers Leningrad.

ROVINSZKIJ Dmitrij

1881–1893 *Russzkije narodnyje kartinki*. 1 – 5 kötet. St. Peterburg.

SHITOVA Alla

1984 Vvedenije. In: *The Lubok. Russian Folk Pictures 17th–19th Century*. Leningrad.

SZTIHI duhovnyje.

1991 Moszkva.

TURNER V.W

1983 *Simvol i ritual*. Moszkva.

VORONYINA Tatjana

2000 Russian Broadshits with Religious Motifs. In: *Popular Prints and Imagery*. Proceedings of an International Conference in Lund, 5 – 7 October 2000. Stockholm.

Erzsébet Kámán

Old Testament Motifs in the Russian Religious Folk-songs and on the Folk-engravings

The folk pictures appeared in Russia in the second part of the 17th century and soon became very popular. Among them, there were paper icons but didactic-moral pictures as well, which represented Eve's creation, the history of the handsome Joseph or the appearance of Michael archangel before Joshua. Sometimes pictures about magic tale-heros or comic folk-scenes occurred as well. According to historians, these pictures appear not only in the home of simple folk but the rooms of czar Aleksey, his daughter, Sophia and his son, Peter were decorated by them.

As time passed by, the method of creation of the pictures changed. In the first-third part of the 18th century, the technique of etching appeared, and towards the end of the 19th century, the chromolitographic method was used. The most popular were the christian-theme pictures.